

SLOVENSKA IN SLOVAŠKA PESEM IZ 1774

Štefan Barbarič je prvi omenil¹ pesem v prekmurskem narečju, ki jo hrani v rokopisu knjižnica bivšega evangeličanskega liceja v Bratislavi, sedaj del Ustava slovenske literature SAV. Označil jo je kot »igrivo razpoložensko, anakreontsko ubrano verzifikacijo... nekako verzifikacijsko šolsko vajo« dijak Novaka, nastalo pred Pisanicami.

Da hrani omenjena knjižnica več slovenskih tiskov od 16. stol. dalje in prekmurske rokopise, temu se ne čudimo, če vemo, da je poleg evangeličanskega artikularnega kraja Nemesesó blizu Szombathelya, kjer je bila madžarska in nemška šola, in Soprona, kjer je bila stara evangeličanska srednja šola, bil nekdanji Požun (madž. Pozsony, nem. Pressburg), današnja Bratislava, tisti kraj, ki je bil tako za šolanje prekmurskih evangeličanov kot za delovanje njihovih pisateljev (učiteljev in duhovnikov) ter za izdajanje njihovih knjig najbolj pomemben.

Spodaj podajam najprej transliteracijo, nato pa fonetični prepis besedila ter faksimile.

VERSUS VANDALICI

Pro Actu Oratorio Anni 1774 die 16 Febr.

Pofzliunte da efzi proszim vás GOSZPODA,
Ka bom vám jasz pravo od toga národa,
Steri vzimi vhi'zi pr petsi sze gloda,
Ár ga mrasz mentüje od vszakoga hoda.

Vzimen[zkom vreimeni páver szi zgutsáva,
Od fzvojih sztariffih on prpovidáva,
Med gyefztyámi szidi ne boji ga gláva,
Ino tak zdremlenyom on sztrake odáva.

Tak pravi meo szem jasz jedrnu mamitzu,
Ali mrla mi je mám za nyou Katitzu,
Vzeo szam szi fztrélitzu sznyouv szam bujou ftitzu,
Mama szu szkúali prav dobru 'zupitzu.

¹ Razmah slovaške znanosti. NR XVII, št. 21, 9. XI. 1968, 635.

Nejde on vörte mi vets na nyive szplügom,
 Ka bi sze obratsao szvoim friskem tzügom,
 Liki vleti goni eden priton drügom,
 Tsa szarvas hajsز red'za 'züle draple sztrügom.

Kae pa moj otsa delau vSzent-Gothardi,
 Dare je meo pune fsze fplündre tokvardi,
 Nofzou je okoulik tam otetz na dardi,
 Török Bafse glávo novtze v-Salavardi.

Te je dobre bilou na szvéti 'ziveti,
 Mogou jete tslovik doszta pénesz meti,
 Nei je meo nevouli ni vzimi ni vleti,
 V bibor, vbárfonszki gvant mogóu je odeti,

Meo je moj sztari ded prav tutsnoga brava,
 Tak je biu veliki, kako divgya krava,
 Sefzt tzentov je vágao meo je gyetra zdrava,
 Doszta bilou dobra, ali zima prava.

I zdaj tak delámo pri ogni szidimo,
 K fallanki szprávlati tüdi sze hitimo,
 Doszta gosztuvanyao rediti vidimo,
 I tak tzélo zimo veszélo dr'zimo.

Per me DAVIDEM NOVAK mp.

V fonetičnem prepisu:

Poslúnte da esi prosim vas gospoda,
 ka bom vam jas pravo od toga naroda,
 šteri v zimi v hiži pr peči se gloda,
 ar ga mras mentüje od vsakoga hoda.

V zimenskom vrcimeni paver si zgučava,
 od svojih stariših on prpovidava,
 med gjestjami sidi ne boji ga glava,
 ino tak z dremlenjom on strake odava.

Tak pravi: meo sem jas jedrnu mamicu,
 ali mrla mi je, nam za njou Katicu,
 vzeo sam si strelicu, s njouv sam bujou ftucu,
 mama su sküali prav dobru župicu.

Nejde on vörte mi več na njive s plügom,
ka bi se obračao svojim friškem cügom,
liki vleti goni eden pri ton drügom,
ča sarvaš, hajs redža, žüle draple strügom.

Kae pa moj oča delau v Sent Gothardi,
dare je meo pune fse fplundre (tokvardi?),
nosou je okoulik tam otec na dárdi,
török baše glavo novce v Šalavárdi.

Te je dobre bilou na sveti živeti,
mogou je te človik dosta penes meti,
nei je meo nevouli ni v zimi ni v leti,
v bibor, v baršonski gvant mogou je odeti.

Meo je moj stari ded prav tučnoga brava,
tak je veliki, kako divgja krava,
šest centov je vagao, meo je gjetra zdrava,
dosta bilou dobra, ali zima prava.

I zdaj tak delamo pri ogni sidimo,
k fašanki spravlati tüdi se hitimo,
dosta gostuvanjabo rediti vidimo,
i tak celo zimo veselo držimo.

VERSVS VANDA.

Pro Actu Oratorio 2. Anni 1774 die Febr.

Doplnjena da epi prozrim var **GOSPODA.**
Ka bom vam jaz pravó od toga naróla.
Steri vimi v hripi propeti se gloda.
Arja nraja mentuje od vradoga hoda.
Vimenzgom vrgmenit paverzi zgotovni,
Oj prvoj starišich on pyprovidava.
Yed gvestvanyi zidi re bojiga slava.
Pro tak zdremlepyom on strake odava.
Tak pravi meo zem jaz jedru mamitu,
Ali mola mi je mam zaryou katitu,
Vico zam se kretelitu zaryou zaryou flitu,
Mama nu khalali prav dobra zapitu.
Vice on vortu mi veto na ryive zpligom,
Ka bi se obratuo svoim friskem trugom,
Leki vleti gani eden prtilor drugom.
Tva zarvas hajsi tedya zule draple ztrugom.

Kaep

Kac pa moj ota delau v Šent-Sotpardi,
Dare je meo, pure fuc splindre tovardi,
Nopou je gkoulík tam štety na gardi,
F. Štók Basse glávo nortje v Salavardi,
D je dobre bilou na zvekí živeti,
Mogou jete tolovik dostá přerý meti,
Ney je meo nevouli ni vřemí ni vřeti,
Vilber, vbarfonoskej graná mogou je oveti,
M Leo je moj šitari ded prav tuznoga brava,
Tán je biu velikí kako divgva krava,
Tekt tzentor je vágus meo je gycha v brava,
Dostá bilou dobra ali žma prava.

J. J.

Ezday tak delamo pri ogni sidimo,
K fassanki sprhvatki ludi se hitimo,
Dosta gostubanyo redili vidimo,
I tak. kelo zimo veselo dzimo.

Per me DAVIDEM
SNOVAK mp

Avtorja pesmi *Davidova Novaka* najdemo vpisanega v maticah bratislavskega evang. liceja. Pri njegovem imenu je pripisano: Nobilis, kar pomeni plemičarja, svobodnjaka; kot kraj izvora pa: Sümeg, t. j. upravno središče županije Somogy, v kateri so živeli od 1718 v več vaseh slovenski izseljenci iz Prekmurja in med katerimi je deloval kot pastor Štefan Küzmič.² Novakov rojstni kraj ni naveden, smemo pa sklepati, da je bil Küzmičev faran iz Šurda, kakršnih je bilo tista leta več vpisanih v požunske matice, med njimi Küzmičev sin Štefan v l. 1770—72. — O Davidu Novaku izvemo, da je bil 1771 v 3. razredu in 14-leten, 1773 v II. r. in 1775 v I. — najvišjem razredu. V letu 1774, ko je zložil to pesem, je bil ali v II. ali v I. razredu — ker so mogli biti normalno tudi dve leti v enem razredu — in je imel tedaj 17 let. Pozvedovanje po njegovem rojstnem kraju in nadaljnji usodi — zgodovina prekmurskega slovstva ga ne pozna — je bilo doslej neuspešno.

Za razumevanje ozadja Novakove pesmi je treba nekoliko poznati njegovo šolo. Evang. licej je bil ustanovljen 1606 in je imel v 18. stol. osem razredov, od katerih je classis prima bil najvišji, classis octava pa najnižji. Učni jezik je bil v dveh najnižjih razredih nemški, bili pa sta tudi dve madžarski vzporednici, pozneje pa latinski. Veliko skrbi so posvečali spretnosti prednašanja, zato so prirejali conciones, disputationes, actus oratorii et scenici. S tem v zvezi so tudi živo gojili prozodijo, metriko in poetiko, predvsem v 3. razr.: poëtica; retoriko pa v 2. razr., ki se je imenoval retorika. Vse to ob branju latinskih klasikov, pri čemer so posnemali Ovidove epistole, se vadili v pisanju epigramov, posnemali Horacove in Sarbieviusove ode ter jih javno deklamirali.³ Javnih šolskih nastopov je bilo med šolskim letom več, eden tudi o pustu. Pri takih prilikah so učenci recitirali lastne pesmi in kot kažejo primeri prav iz l. 1774 — napisane v materinščini. Zgodovinar zavoda posebej pripominja, da so pod rektorjem Fr. Beerom »starejši učenci v pustnem času imeli javna retorična predavanja.«⁴

K vsebini Novakove pesmi. — Da se bo mogel tudi prekmurščine in njene literarne oblike neveščki bravec vživeti v besedilo, ki ni docela izpiljeno in tudi jezikovno marsikje nejasno, je potrebno kratko napotilo k branju. Prva vrsta je nagovor avtorja in deklamatorja na poslušavce. Prva kitica je ekzpozicija vsebine cele pesmi: življenje kmeta pozimi ... — Nagovor se nadaljuje v 4. kitici: »... vörte mi«. Kmet sam govori o sebi v 5. kitici in od 5. do konca. Pesnik pa pove o njem, da se kmet pozimi pogovarja o svojih prednikih in dremlje »med« (= pred) istijami; ne hodi s plugom na njive in ob tem nazorno oriše oranje: obrača se s svojo hitro vprego, poganja vole in ali svoje žulje trga z otiko (ali ostnom za poganjanje živine) ali tolče vole — pomen ni nedvomen. — Temu realističnemu orisu nasprotno pa govori kmet — pač skladno s pustno priložnostjo, za katero je pesem nastala — ves čas v petih kiticah šaljivo, celo prešerno pretirano, tako da humor o »punih plündrah« (če prav razumemo?) preide v groteskno podobo očeta z glavo turškega paše na sulici. Po tem višku kar pravljicične razposajenosti preide v »hvalo starih časov«, nakar se spet dvig-

² A. Trstenjak, Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem. Lj. 1905.

³ S. Markusovszky, A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története. Pozsony, 1896, 122.

⁴ Isti, n. d. 241.

ne v razposajenost v kitici o tolstem bravu, zadnja kitica pa umirjeno realistično izzveni v čustveno ubrano podobo zimskega praznovanja s pustovanjem in ženitovanji.

Pesniku se je posrečilo s preprostimi sredstvi ustvariti občutje ždečega, čemečega zimskega razpoloženja s tem, da je nakazal mirno pogovarjanje ob peči, skrbno ženo, ki kmetu v zadovoljstvo kuha — ta brezskrbni mirni počitek podčrta z nasprotjem: s kratko podobo poletnega glasnega, utrudljivega dela. Glavna snov pa je oživiljanje davnine z nenavadnimi, pravljičnimi dogodki, ki si jih ljudje obnavljajo z drastičnim humorjem. Tako je vsa pesem realistična podoba vsakdanjosti s fantastičnimi prvinami, v katerih se izživlja ljudska domišljija. In že tu povejmo, da se je naš pesnik pokazal kot izrazito fantazijsko nadarjen duh — v nasprotju s slovaškim sošolcem-realistom, o katerem bomo še govorili.

V *jezikovnem* pogledu vsebuje pesem še marsikatero težavo, ki ovira nje umevanje. Napisana je bila tri leta po izidu Küzmičevega prevoda Novega zakona, ki je pomenil dotlej višek knjižne prekmurščine. D. Novak se je ravnal po dotedanjih vzgledih svojih pišočin rojakov tako glede rabe madžarskega črkopisa (fz, sz = s, s = š, 'z = ž, ts = č, gy = gj, ny = nj, tz = c) kot glede jezika. Vendar kaže rokopis, da ga je prepisal lepopisec slovaškega rodu, sicer ne bi bilo v njem očitnih napak in slovaških vplivov.

Versus Vandalici... posebno v latinskih, pa tudi starejših madžarskih spisih so prekmurske Slovence v starejši dobi imenovali *Vandalus*, prim. tudi Torkoš-Küzmičevo trditev v Predgovoru NZ, da so potomci Vandalov. — Narečne posebnosti in prepisne napake: *Poslünteda esi*: poslušnite sem; *se gloda*: se drgne; *páver*: iz Bauer; *gyesztyámi*: istijami; *bojiga*: boli ga; *strake* (slovaš.): srake; *bujou ftizzu*: ubil ptico; *vörte*: verujte; *fríškem tzügom*: s hitro vprego; *tša*: medm. za priganjanje živine; *szarvas*: madž. ime za vola (= jelen; rogat); *hajs*: medm. za priganjanje; *rid'ža*: ime vola rjavca; *sztrügom*: z otiko, z ostnom; *vSzent-Gothárdi*: v Monoštru, mestecu ob Rabi; *dare*: ko; *plündre*: široke hlače (iz nem. Pluderhose); *tokvárdi*: nejasno; *dárdi*: madž. sulici; *Török Ba'se*: madž. turškega paše; *vSalavárdi*: široke, tudi usnjene jahalne hlače (tur. šalvar, sh. šalvare, šalvara iz perz.? — madž. salavári, salavárdi); *tucsnoga brava*: debelega prašiča.

Oblikovno. — Avtor razen nekaj prekmurskih cerkvenih pesmi v Severjevih in Küzmičevih knjižicah ni poznal slovenskih vzorov za svojo verzifikacijo. Ves navdih, pesniško občutje in oblikovalni čut je mogel dobiti predvsem iz latinskega obveznega berila, iz nemške, madžarske in verjetno tudi slovaške poezije, ki so mu jo utegnili posredovati sošolci. Če skušamo določiti metrično shemo njegovih pesmi — gotovo je poudaril marsikak zlog zaradi skladnosti stopic drugače kot mi —, se nam odkrijejo začetki vrstic povečini s trohejskimi stopicami, včasih tudi z daktilskimi, ki v sredini prevladujejo, medtem ko se vrstice končujejo skoro dosledno z daktili. Vendar ne moremo spoznati v pesmi kakega enotnega metruma. Naj je skušal avtor zavedno ali ne ubrati svojo pripoved v neki ritem, se mu je ta dokaj posrečil.

Skupno z Novakovo pesmijo sta ohranjeni v istem arhivu z istim dnem datirana slovaška pesem Jana *Podhradskega* in nedatirana, toda verjetno

ob isti priliki nastala madžarska Sámuela *Hajosa* z istim glavnim motivom: zimo, vendar ne iz kmečkega življenja: *Versus, in quibus Navigator vituperat hyvemen, a damnosa...* Mladi pesnik se je ali po lastni domiselniosti, ali po učiteljevem naročilu — poigral z lastnim priimkom (*hajos* = čolnar, mornar), zajel vso snov iz mornarskega življenja, zato pesem v nadrobnostih nima zveze z ostalima pesmima.

Ker je slovaška pesem ponekod tesno sorodna slovenski in ker je tudi sicer snovno pomembna, pa doslej Slovakom neznana, jo objavljamo v prepisu.

VERSUS SLAVICI pro Actu Oratorio De hyeme. Persona Rustici.

A byste wedely, co ga robim wzyme
 Pofluchegte, Wzactny Pany, tež rečy me
 Ga který sem wlete Hagš čako wolawal
 A každý den pilne swe roly orawal
 Musym zawesyty všecky moge pluchy
 Když gde do Maštaly wul gedem v druhy
 Ga pak gdu do hory, odkud drewo wlačim
 Beruc na ramena, ruky snehem zmačjm
 Potom pri Kozube uwečer sedjwam
 Na ohen kladucy trisky, fe zohrjwam.
 By fe my chitregši čas minul rosprawam,
 O mich starich dedoch, což y zde powjm wam
 Byly, prawjm, čafy za tich mogich predkow,
 Když melj w hognofti, chleba, mleka, dudkow,
 Groš byl gak lopata, krawa gak stodola
 Owca gako tela, tela gak kobola.

Mohly ony tedy gefti dawat žakom
 žebrakom Almužnu, Quartire wogakom
 Což když wirosprawam, moga žena spiwa
 Pri peci praducy chrbet fy zohriwa.
 Kaže mogjm dewkam, aby jšli prasty
 A na večer za swe pracy počet klasty
 A tak gdu k fufede, kdež običek magi
 Pilne Kudel prasty, a takto spiwagj:
 Wanoce, Fašangi, y Welkanoc prigde
 Kdo nema Kožuška, tomu zyma bude
 Sladkane, Mrvane, všecko fa to zegde
 Když leto libežne od nas preč odegde.
 Častokrate pifen tuto opakugj
 Mnohich lidj welmi snj obweselugj
 Nebo tato wišeg, druha nižšeg spiwa
 Treta gjm controwat gen običek mjwa.

Čtvrta hrubjm hlafem wrčy až fe kywa
 Gina na swem platne wšeličo wišjwa.
 Nekde peknu ružu, nekde pak chlapca
 Ginde milich wtaku a obzwlašte wrabca.
 Nektera wše swoge priwazuge klepce
 Aby mohla pekne čipky plest na čepce
 Pri kterež robote gedna sdruhu šepce
 Na ty genž negfu tam ze zawifti repce.
 Tak hle my sedlacy zymu pretrwame,
 Na Turkow, na Ruffow zhola nižt nedbame.

Joh: Podhradszkij
 1774 die 16. Febr.

Tudi Podhradsky opeva življenje kmeta pozimi v svoji domovini. Da sta s sošolcem Davidom Novakom tesno sodelovala pri zlaganju svojih pesmi, dokazujejo predvsem tale sorodna mesta v njih: 1. Nagovor »gospode«. 2. Napoved vsebine: »co ja robim vzime«. Razlika je v tem, da govori slovaški kmet sam od začetka do konca, kar je označeno že v naslovu: »Persona Rustici«, medtem ko v slovenski pesmi pripoveduje o kmetu pesnik na začetku in mu šele pozneje prepusti besedo. — 3. V obeh pesmih kmet podobno poganja vole, v obeh je govor o oranju in plugu. — 4. Pri obeh je omenjeno gretje ob peči, h kateri sede Slovak šele po delu v gozdu, Slovincu pa je tu prizorišče vse pripovedi. — 5. Oba pripovedujeta o davnih prednikih in sicer sorodno humoristično pretirano: Novak o očetovih dogodivščinah, Podhradsky pa podobno pravljичno — verjetno kar iz ljudskega izročila (»groš bil kot lopata, krava kot skedenj...«). — 6. Oba govorita o delu žensk, vendar Novak le mimogrede.

Podhradskega pesem pa je pomembna zato, ker z natančnostjo sodobnega etnološkega zapisovavca pripoveduje, kako ženske na preji pojejo: ta više, druga niže, tretja kontruje... in pri tem — verjetno prvi — zapiše tudi začetek starega ljudskega pesemskega besedila: »Wanoce...«. Kolikor moremo dognati, je prvi vrstici te slovaške kolednice prvi objavil Jan Kollár v nekoliko drugačni obliki: »Fašangy, Turice, Vel'ká noc býva, / kto nemá kožucha, zima mu býva«. ⁵ Sledečih dveh pa ni zapisal.

Podhradsky pa je imel smisel tudi za snovno ljudsko kulturo in je ob tej sliki preje tudi natančno orisal, kako ženske vezejo obleko in klekljajo čipke, pri čemer si šepetajo o odsotnih, kar vse priča o njegovem dobrem daru za opazovanje in oblikovanje. Tudi on je — podobno kot Novak — sklenil pesem s tem, da je ponovil iz njenega začetka: »tako mi kmetje zimo preživljamo...«, nato pa v to mirno vaško dogajanje kot pravo nasprotje zanesel rahel namig na dogajanje v velikem svetu: »sploh nič se ne menimo za Turke, za Ruse«, ki so se tedaj bojevali. Tako omenjata oba sošolca v pesmi — Turke, čeprav v docela drugačni zvezi.

Da je bil Jan Podhradsky literarni talent, dokazuje tudi njegovo poznejše delo, čeprav ni leposlovno. Narodil se je 4. jul. 1758 v Modri, u. pa 17. jun. 1817 v Senici. V Bratislavi je študiral 1772—1776, nato na univerzah v Halle, Wit-

⁵ J. Kollár, Národní zpiewanky... Dil druhy. W Budjně, 1855, 68.

tenbergu, bil pa je tudi v Leipzigu in Jeni. Deloval je kot evangeličanski pastor v Senici in bil tudi senior (dekan). Pisal je tudi latinski. Bibliografija pa navaja pet slovaških tiskov izpod njegovega peresa: 1. pogrebni govor Všechnem lidem... 1812; 2. Krátka Summa učení... 1795; 3. Vděčná vzdělá-watedlná památka... 1795; 4. Kratičky katechismus... 1808; 5. Královské právo Krista Ježíše... 1808.⁶

Odslej ga bo imela slovaška slovstvena zgodovina v evidenci med številnimi posvetnimi pesniki, ki so v 18. stoletju in že pred njim opevali tudi kmečko življenje ter usodo. Vendar nobena od pesmi v njihovi antologiji⁷ ne dosega s svojo svežino in z dragocenimi podatki o ljudskem življenju pesmi Podhradskega. Najbliže mu je še H. Gavloviča Valaská škola — mravov stoda (1755).

Če bi pa hoteli primerjati *Novakovo* pesem s podobnimi dotedanjimi poskusi v slovenščini, bodi tiskanimi bodi rokopisnimi, žal nimamo niti približno toliko gradiva kot Slovaki. Prav v letu njenega nastanka so se ob Pohlinu zbirali Vodnik in drugi. Šele Vodnikovega Zadovoljnega Kranjca bi mogli snovno primerjati z *Novakovo* pesmijo. Prav tako sta ji sorodni glede snovi in šaljivega razpoloženja Japljevi rokopisni pesmi Kako se na Kranjskem proso mane in Otročja postelja na kmetih, ki sta pa nastali šele dobro desetletje za *Novakovo*. Če pa gledamo našo pesem v razvoju slovstvenega prizadevanja v prekmurščini, ji moramo priznati prvenstvo, saj je bilo od njenega nastanka še trintrideset let do objave Starišinstva i zvačinstva 1807, v katerem šaljivi razgovori »treh dijaških oseb« močno spominjajo na dikcijo Davida Novaka.

ZUSAMMENFASSUNG

In der Bibliothek des ehem. evang. Lyzeums in Bratislava — heute Abteilung des Instituts für slowakische Literatur der SAN — befinden sich neben seltenen älteren slowenischen Drucken auch ältere Handschriften in dieser Sprache. Unter ihnen befindet sich auch ein Gedicht, datiert vom 16. Febr. 1774, das der siebzehnjährige slowenische Schüler David *Novak* als Deklamation für eine Faschingsveranstaltung im Lyzeum verfasst hat. Das Gedicht ist im Dialekt von Prekmurje (Übermurgebiet) geschrieben, denn sein Verf. stammte aus einem noch unbestimmten Dorf der aus Prekmurje übersiedelten evang. Protestanten im Komitat Somogy in Westungarn.

Das Gegenstand des Gedichtes ist das idyllische Leben des slow. Bauers im Winter, in das einige humoristisch-märchenhafte Reminiszenzen eingeflochten sind. Es ist interessant als erster belletristischer Text in diesem Dialekt in dem Schul- und Religionsbücher seit 1715 erschienen sind. — Weil ebendort auch ein slowakisches, am selben Tage datiertes,

⁶ Knihopis českých a slovenských tisku, d. II, č. VII, Praha 1957.

⁷ Ján Mišianik, Antológia staršej slovenskej literatúry. Bratislava 1964.